

askerlerinin tahliyesinden sonra Rodos'un ve işgal edilen diğer adaların iadesi öngörülmekteydi. Öte yandan Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sona erecek olması küçük Balkan devletlerinin bir araya gelmesinin yollarını açmış bulunuyordu. Bunların aralarındaki ihtilâfları bir yana bırakarak Türk topraklarını paylaşmak üzere nihâî bir hesaplasmaya hazırlandıklarının gözlenmesi Osmanlı tarafı için daha hayati bir tehlikenin ufukta belirmesi anlamına gelmekteydi. Bu şartlar altında İtalyan barışının tam bir teslimiyet içinde gerçekleşmesi kaçınılmazdı.

Nihayet İtalyanlar'la doğrudan görüşme aşamasına geçildi. İlk toplantı Şûrâ-yı Devlet reisi Said Halim Paşa riyasetindeki Türk heyetiyle 11 Temmuz 1912'de Lozan'da yapıldı. 17 Temmuz'da Said Paşa kabinesinin istifası sebebiyle Said Halim Paşa 28 Temmuz'da dönmek zorunda kaldı. İki eski sadrazamı da içine alan yeni hükümet (büyük kabine), partiler üstü bir nitelikte olmak üzere Doksanüç Harbi Şark Cephesi Kumandanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından kuruldu. Hariciye Nezâreti'ne Gabriel Noradonkyan Efendi getirildi. Yeni hükümet 5 Ağustos'ta barış şartlarını görüşmek üzere toplandı. Sofya sefiri Mehmed Nâbi ve Roma elçiliğinde memur olarak çalışan Rumbeyoğlu Fahreddin beylerden oluşan yeni delege heyetine gerekli tâlimatı vererek, Lozan'da barış görüşmelerinin ikinci safhasını başlattı (13 Ağustos). Trablusgarp ve Bingazi'nin terkinin İslâm dünyasında olumsuz etkiler bırakacağı endişesiyle Bâbîâli da ha ziyade bunu örtecek formüller üzerinde durmaktaydı: Bu toprakların İtalyan hâkimiyetini tanımaksızın muhtariyet verilerek terki, padişahı temsilen bir şahsın vekâleti, bölge idaresinin bu aşamalardan sonra İtalyanlar'a bırakılması. Şeyh İdrîs'i de içine alacak bir genel af ilânı, İtalyan imtiyazlarında savaş öncesi duruma dönülmesi, bölgenin terki sebebiyle belirli bir tazminat ödenmesi. Trablusgarp'ın ilhakının kayıtsız şartsız tanınması ve buralardaki Türk askerlerinin çekilmesinin ardından Rodos ve diğer adaların tahliyesi ana madde olarak kalmaya devam etti. Bu sırada Balkan devletlerinin aralarındaki ittifaklar açığa çıktı ve son paylaşım için bir savaşı çıkması aşamasına gelindi. Bu gelişme karşısında artık görünüşü değil İstanbul'un kurtarılması ön plana çıkmaktaydı. Böylece İtalyanlar'la 18 Ekim'de Lozan yakınlarındaki Uşi (Ouchy) kasaba-

sında zikredilen hususlar dahilinde nihâî bir barış antlaşması imzalandı. Müslüman dünyasının gözünü boyamak amacıyla 15 Ekim tarihli olarak düzenlenen diğer bir belgeyle Trablusgarp vilâyeti ve Bingazi sancağına muhtariyet veren ve bir nâib-i saltanatla bir kadı tayin eden padişah emri yayımlandı. Saltanat nâibliğine kendisine vezirlik tevcih edilerek Şemseddin Bey memur edildi. Böylece kamuoyunda İtalya'nın bu muhtar eyalete el koymuş olarak gösterilmesi amaçlanıyordu (a.g.e., s. 221). İtalyanlar'ın, Trablus ve askerî yönden daha iyi bir direniş gösteren Bingazi topraklarını Türk kuvvetlerinin geri çekilmesinden sonra tamamen denetim altına almaları uzun yıllar sürdü. 1915 yılına gelindiğinde İtalyanlar ancak Trablusgarp, Hums, Bingazi, Derne, Beyzâ gibi sahildeki bazı yerleri denetim altında tutabilmişlerdi. Arap halkı barışı ve topraklarının İtalyanlar'a terkini hayal kırıklığı içinde karşıladı. Balkan savaşlarındaki ağır hezimet ve son Osmanlı topraklarının paylaşımı İtalya'yı Rodos ve civarındaki adaları tahliye etme sözünden geri çevirdi. Trablusgarp ve Bingazi için öngörülen muhtariyet ve niyâbet kâğıt üzerinde kaldı. I. Dünya Savaşı'nın ardından İtalyan işgalleri bir zaman için Güney-Batı Anadolu topraklarına da sirayet etti. Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması'nın 121. maddesi uyarınca Trablusgarp ve Bingazi üzerinde bütün haklarından feragat etti. Lozan Antlaşması'nda da bu husus ayrıca teyit edildi. Bu yerler 1942 yılına kadar İtalyan sömürgesi olarak kaldı ve ancak 1951'de uzun mücadeleler sonunda bağımsızlığına kavuştu. Lozan Antlaşması'nda tasdik edilen Rodos ve Oniki Ada'daki İtalyan hâkimiyeti ise II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar devam etti ve buraları sonunda Yunanistan'a devredildi. Trablusgarp Savaşı, Balkan devletlerini bir araya getirmesi ve Avrupa topraklarındaki kültürel, beşerî, dinî ve siyasal anlamda asırlardır devam eden Osmanlı varlığına son veren büyük bir felâket ve bozguna yol açmasının ötürü hayati önem arzeder.

BİBLİYOGRAFYA :

Avanzâde Mehmed Süleyman, *Trablusgarp, Devlet-i Aliyye-İtalya Vekayi-i Harbiyyesi*, İstanbul 1327; H. von dem Borne, *Der italienisch-türkische Krieg. 1911-1912*, Oldenburg 1913; A. Sommerfeld, *Der italienisch-türkische Krieg und seine Folgen*, Berlin 1912; W. C. Askew, *Europa and Italy's Acquisition of Libya: 1911-1912*, Durham-North Carolina 1942; Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, Ankara 1960; a.mlf., *The Islamic Public Opinion during the Libyan War 1911-1912*, Tri-

poli 1988; R. Simon, *Libya Between Ottomanism and Nationalism: The Ottoman Involvement in Libya during the War with Italy (1911-1919)*, Berlin 1987; Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 1989; T. W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri* (trc. Deniz Berktaş), İstanbul 1990; İsrâfil Kurtcepe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995; Ömer Osman Umar, "Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardmanı", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, XVII/51, Ankara 2001, s. 727-784; Ettore Rossi, "Trablus", *İA*, XII/1, s. 449-450.

KEMAL BEYDİLLİ

TREBINJAC, İbrahim

(1912-1982)

Bosnalı âlim.

14 Ekim 1912 tarihinde Saraybosna'da doğdu. 1933'te Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nden, 1939'da Yüksek İslâm Şeriat-Teoloji Okulu'ndan mezun oldu. Ezher'de bir yıl okudu (1933-34). Memleketinde Mustafa Mujezinoviç ve Hamdi Berberoviç'in yanında Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi ve kırâat-i seb'âyı öğrendi. 1933-1945 yılları arasında imamlık ve Saraybosna'daki okullarda din dersi öğretmenliği yaptı. 1944-1946 yıllarında Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde ders verdi. "El-Hidâyet" adlı Müslüman Âlimler Birliği ve antikomünist bir hareket olan Genç Müslümanlar'la olan ilişkisi yüzünden 1946'da hapse atıldı ve iki yıl boyunca mahkemeye çıkarılmadan tutuklu kaldı. 1948'de serbest bırakılmasının ardından girdiği bir şirkette 1965'in ortalarına kadar çalıştı. Hükümet tarafından Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde tekrar çalışmasına izin verilince 1965'ten 1977 yılında emekliye ayrılıncaya kadar burada görev yaptı. O zamanlar Yugoslavya'da İslâmî eğitim veren iki okuldan biri olan bu medresede iki defa yöneticilik yaptı. 1977'de Saraybosna'da İslâmî Teoloji Fakültesi (bugün İslâmî İlimler Fakültesi) açıldığında burada kırâat ve hadis okuttu ve profesörlüğe yükseldi. Elli yıllık meslek hayatı boyunca Saraybosna'daki birçok camide imam, hatip, vâiz olarak da görev yapan Trebinjac hutbeleri Boşnakça'ya çeviren ilk hatiplerden biridir. Trebinjac 16 Ekim 1982 tarihinde Saraybosna'da vefat etti. Komünizm yönetimi zamanında müslüman kamuoyu ve özellikle Genç Müslümanlar hareketi tarafından saygı duyulan âlimler arasındaydı. Saraybosna caddelerinden biri onun ismini taşımaktadır.

Eserleri. Trebinjac 1930'lu yılların başından itibaren gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla güncel meselelere dair Arapça ve

İbrahim
Trebinjac

Türkçe makaleleri Boşnakça'ya çevirmiş, ilk zamanlar Mansur takma adını kullanmıştır. **1. Nekoliko opasnih drustvenih bolesti** (Bazı tehlikeli sosyal hastalıklar, Sarajevo 1944). Vaazlarından oluşur. **2. Uputa u arapsko pismo** (Arap alfabesine giriş, Sarajevo 1967). **3. Tedzvid: Pravično ucenje Kur'ana** (Tecvid: Kur'an'ı düzgün okuma rehberi, Sarajevo 1973, Kâmil Silajdzic ile birlikte). Son iki esers kitabıdır. Öğrencilerine okuttuğu hadis dersi notlarıyla bazı çevirileri (Muhammed Hüseyin Heykel'in *Hayâtü Muhammed* adlı eseriyle Yaşar Nabi Nayır'ın *Adem ile Havva* adlı romanı) henüz yayımlanmamıştır. Trebinjac ayrıca Nedîm el-Cisr'in *Kışsatü'l-îmân beyne'l-felsefe ve'l-îlm ve'l-Kur'ân* adlı eserini Boşnakça'ya çevirmiştir (*Vjetrovanje u Boga u svjetlu filozofije, nauke i Kur'ana*, Sarajevo 1976). Muhammed Ali el-Bâr'ın *el-Emrâ-żü'l-cinsiyye: Esbâbühâ ve 'ilâcühâ* adlı eserinin Boşnakça çevirisinin sonunda zinaya dair bir yazısı da yer almaktadır (*Spolne bolesti i Blut*, trc. Zuhdija Adilović, Sarajevo 1998, 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Jusuf Ramić, *Bošnjaci na Univerzitetu el-Ezher*, Sarajevo 2002, s. 104-113; *Hadži Hafiz İbrahim ef. Trebinjac: Život i Djelo* (ed. Ferid Dautović), Sarajevo 2004; Hilmo Neimarlija, "Rasvjetljavañje vjere u Boga", *Preporod*, VII/13 (140), Sarajevo 1976, s. 10; Kasim Hadžić, "Likovi Profesora-Hadži Hafiz İbrahim Trebinjac", a.e., VIII/6 (1977), s. 8-9; Salih Smajlović, "Hafiz İbrahim Trebinjac", a.e., XIII/21 (293) (1982), s. 14; Ismet Bušatlić, "Allahovi smo i njemu se vraćamo", *Islamska Misao*, IV/46, Sarajevo 1982, s. 5; Mahmud Traljić, "Hadži Hafiz İbrahim ef. Trebinjac", *Glasnik VIS*, XLV/6 (1982), s. 749-752; a.mlf., "Prof. hadži hafiz İbrahim Trebinjac", *Zbornik Radova Islamskog Teološkog Fakulteta u Zadajevu*, sy. 2, Sarajevo 1987, s. 279-284 (aynı makale için bk. M. Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo 1998, s. 328-333); Adnan Silajdzic, "O Prevodilačkom Radu prof. İbrahim Trebinjac", a.e., sy. 3 (1990), s. 180-181; Ismet Kasumagić, "Hadži Hafiz İbrahim ef. Trebinjac", *Preporod*, XXVII/21 (1997), s. 27.

AHMET ALİBAŠIĆ

TRIMINGHAM, John Spencer

(1904-1987)

İngiliz şarkiyatçısı
ve Afrika İslâm tarihi araştırmacısı.

17 Kasım 1904'te Thorne'de (İngiltere) doğdu. Babası John William Tringham, annesi Alice Ventress'tir. Birmingham Üniversitesi'nde sosyal bilimler, Oxford Üniversitesi'nde Arapça ve Farsça okudu. Wells Theological College'da kilise adına rahiplik eğitimi aldı. Mısır ve Batı Afrika'da misyonerlik yaptığı yıllarda (1937-1953) Batı Afrika'da İslâm'ın yayılışı, tasavvuf ve tarikatlar hakkında çalışmalar yürüttü. İlk olarak Araplar'a dair araştırmasında Hıristiyanların İslâm'a yaklaşımını ele aldı. Ardından Afrika'da İslâm tarihi ve buradaki tasavvufi faaliyetleri konu alan eserler yayımladı. 1953-1964 arasında Glasgow Üniversitesi'nde Araplar ve İslâm tarihiyle ilgili dersler okuttu. 1964-1970 yıllarında Beyrut Amerikan Üniversitesi Tarih Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Yine Beyrut'taki öğretim kurumlarında ilâhiyat konusunda ders verdi. 6 Mart 1987'de Lingfield'da öldü.

Trimingham'ın eserleri, bugün başta Batılılar olmak üzere Afrika'ya dair araştırma yapanlar için vazgeçilmez kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu eserlerde Afrika'daki yerel dinler, Yahudilik ve Hıristiyanlık ile İslâm'ın Afrika'ya girişi ve yayılması hakkında önemli bilgiler yer alır. Ayrıca bölgenin coğrafi yapısı, Hıristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki mücadele, müslüman kabilelerin dağılımı, bölgenin tanınmış müslüman şahsiyetleri anlatılır. Trimingham, özellikle Afrika'daki süfler ve tasavvufi akımlarla İslâm'ın yayılışında bunların rolleri üzerinde durur. Bu bağlamda bölgede yaygın olan Ticâniyye, Kâdiriyye, Şâzeliyye, Senûsiyye, Arûsiyye-Selâmiyye, İseviyye, Rahmâniyye gibi tarikatlar, bunların şeyhleriyle müntesipleri ve Afrika'daki etkileri ele alınır. Bu bilgiler daha çok bizzat müellifin tesbit ve müşâhedelerine dayandığından antropolojik açıdan da değerlidir. Trimingham'ın eserleri Arapça'ya yeterince hâkim olmadığı, ana kaynakları değerlendiremediği, hatta bu kaynakları görmediği ileri sürülerek eleştirilmiştir. Ayrıca Habeşistan ile günümüzdeki Etiyopya'nın coğrafi sınırlarını belirlemede yetersiz kaldığı söylenmektedir.

Eserleri. 1. Sudan Colloquial Arabic (London 1946). Arapça'nın Sudan lehçesi üzerine yapılmış ilk önemli çalışmalardandır. **2. The Christian Approach to Islam**

in the Sudan (London 1948). Sudan'da faaliyet gösteren misyoner teşkilâtlarının İslâm'a ve müslümanlara karşı tutumunun ele alındığı bir eserdir. **3. Islam in the Sudan** (London 1949, 1965). İslâm'ın Sudan için önemini söz konusu edildiği eserde bu ülkede İslâm'ın nasıl uygulandığı ve halk arasında nasıl yaşandığı incelenir. Müellifin gözlemlerine dayanan bu eser tarihle ilgili bir girişten sonra Sudan'da İslâmî pratikler ve tarikatlar hakkında önemli ayrıntılar içerir. **4. Islam in Ethiopia** (London 1952). Bir önceki eserin devamı niteliğinde olup müellifin Afrika'da İslâm ve müslümanlar için yazdığı eserlerin Etiyopya ile alakalı kısmıdır. İslâm'ın bu bölgenin göçebe ve yerleşik halkları arasındaki etkisini, yerel kültürlerle etkileşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca eserde Etiyopya'da İslâm-Hıristiyanlık mücadelesi, müslüman kabileler ve tarikatlar hakkında önemli bilgiler mevcuttur. **5. Islam in West Africa** (Oxford 1959). Batı Afrika'da İslâm ve tarikatlar hakkında değerli bilgiler içerir. Eserin 88-101. sayfaları arası Kadir Özköse tarafından "Batı Afrika'da Tasavvuf Akımlarının Etkisi" başlığı ile Türkçe'ye çevrilmiştir (*Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III [2003/2], s. 153-168). **6. A History of Islam in West Africa** (London 1962, 1970, 1974, 1975, 1982, 1985). Batı Afrika'da İslâm'ın yayılışı hakkındadır. **7. Islam in East Africa** (Oxford 1964, 1971, 1980). Doğu Afrika'ya İslâm'ın girişi, Afrika Müslümanlığı'nın özellikleri, halk arasındaki inançlar ve İslâm'ın bölgedeki toplumsal etkileriyle ilgili bir çalışmadır. **8. The Influence of Islam upon Africa** (London 1968, 1980). Müellifin Afrika'da İslâm'la alakalı olarak yayımladığı eserlerin bir özeti niteliğindedir. **9. The Sufi Orders in Islam** (Oxford 1971, 1973, 1998). İslâm dünyasında tasavvuf ve tarikatların tarihsel gelişiminin ele alındığı eseri Abdülkâdir el-Bahrâvî *el-Fıraķu's-şûfiyye fi'l-İslâm* adıyla Arapça'ya çevirmiştir (Beyrut 1997). **10. Christianity among the Arabs in pre-Islamic Times** (London 1979). İslâm öncesi dönemde Araplar arasında Hıristiyanlığın yayılışına dairdir.

Müellifin diğer bazı eserleri de şunlardır: *The Christian Church and Missions in Ethiopia (including Eritrea and the Somalilands)* (London 1950), *The Christian Church and Islam in West Africa* (London 1955), *Two Worlds are Ours, A study of Time and Eternity in Relation to the Christian Gospel Freed from the Tyranny of the Old Testament*